

TERMİNAL DÖNEM

Terminal kelimesi "bir sürenin bitimi son" anlamına gelmektedir. Yaşamın son dönemi (terminal dönem) ölümün haftalar veya aylar içinde beklendiği zaman dilimi olarak tanımlanabilir.

Terminal evredeki hasta,

- yaşamının son günlerini yaşayan,
- ölmek üzere olan hasta anlamına gelir.

Terminal evredeki hasta;

- başkalarına yük olma,
- ölümler fiziksel ve mental yeteneklerin kaybolması,
- ağrı, acı çekme
- önemli yaşam hedeflerini başaramadan erken ölme korkusu içinde olabilir

Ölümcül hastaların bakımında temel amaç, hastanın fiziksel ve ruhsal yönden rahatlığının sağlanması ve kalan yaşam süresinin kalitesinin artırılması olmalıdır.

Sağlık Çalışanları Terminal Dönemde

- **Hastaların korkuları ile baş etmesine yardım,**
- **Hastanın bireyselliğinin ve aile bütünlüğünün korunması,**
- **Ailenin duygusal ve fiziksel olarak güçlenmesi için planlama yapma,**
- **Aileyi yas sürecine hazırlama,**
- **Semptomları kontrol ederek hastanın rahat ölümünü sağlama ile sorumludurlar**
- Terminal dönem hastalarında primer amaç iyileştirme değil, hastayı rahatlatma olmalıdır.
- İyileşme çok geç sağlanır veya sağlanamaz.
- Ölüm yaklaştıkça bakım gereksinimi artar
- Bakım bireyin gereksinimlerine odaklanmalıdır.

BESLENME

- Hasta beslenmesi ile çok az ilgilenir, genellikle iştahı kapanmıştır.
- GİS yavaşladığından midenin boşalması çok azdır, bu nedenle aşırı yükleme yapılmamalı, distansiyon yönünden izlenmelidir.
- Bulantı-kusma, kilo kaybı olabilir
- Dehidratasyon ve kaşeksi nedeniyle enfeksiyonlara yatkınlık artar, yatak yarası ve diğer komplikasyonların oluşumu kolaylaştır.
- Ağızdan beslenemiyorsa son ana kadar IV olarak beslenir.

AĞIZ, BURUN, GÖZ BAKIMI

- Ağız solunumu yaptığı için ağız kuruluğu oluşur.
- Dudaklar yağlanarak kurumaması önlenir.

- Düzenli ağız bakımı verilir.
- Gözler açıksa korneada kuruluğa neden olmamak için SF damlatılmalı ya da bilinci kapalı hastalarda korneayı korumak için gözler kapatılmalıdır.
- Burun deliklerinin temiz ve kuru tutulması önemlidir.
- İhtiyaç duyan hastalarda solunum yolunu temizlemek için aspirasyon yapılabilir.

DERİNİN BAKIMI

- Periferik dolaşım yavaşladığı için ekstremiteler soğuktur.
- İnternal vücut ısısı yüksektir.
- Bu nedenle hasta kendisini rahatsız, huzursuz hisseder.
- Yatak yarası oluşabilir.
- İnkonstinans varsa sık sık perine bakımı yapılmalıdır.

BOŞALTIM;

- Konstipasyon var ise lavman yapılır, sakıncası yoksa bol sıvı verilir.
- İdrar inkontinansı varsa kateter takılabilir.
- Sık perine bakımı yapılmalıdır.

POZİSYON DEĞİŞİMİ

- Sık pozisyon değişimi; yatak yaralarının önlenmesi, dolaşımın artırılması, GIS motilitesinin korunması için birçok nedenle önemlidir.
- En geç 2 saatte bir yatak içi pozisyon değişimi sağlanmalıdır.
- Hasta tolere edebiliyorsa mobilize edilebilir, koltuğa güvenlik önlemleri sağlanarak oturtulabilir.

KAZALARDAN KORUMA VE GÜVENLİĞİN SAĞLANMASI

- Reflekslerin zayıflaması, görme keskinliğinin azalması gibi nedenlerle kazalara yatkınlık artar.
- Fiziksel çevrenin düzenlenmesi önemlidir.
- Yatak frenleri kapalı, koruyucu kenarlıklar açık olmalıdır.
- Mümkünse rahat görülebilir bir odada yatmalıdır.
- Evde bakılan hastalarda yalnız bırakılmamaya çalışılmalıdır

BASI YARALARININ ÖNLENMESİ

- Koruyucu yaklaşım önemlidir.
- Sık pozisyon değişimi gerekir (mümkünse iki saatte bir ya da daha sık).
- Cilt temiz ve kuru tutulmalıdır.
- Yatak çarşafı gergin olmalıdır.
- Pozisyon değişimi sırasında basınca fazla maruz kalacak bölgelerin yatak teması azaltılmalıdır.

DEPRESYON

- Duygularını ifade etmesine olanak tanınmalıdır.
- Hastaya gerçekçi davranılması gerekir
- Kısa vadeli planlamalar yapılabilir.

- Telefon hastanın uzanabileceği uzaklıkta bulundurulmalıdır.
- Hasta gazete okuma, TV izleme, dergi-kitap okuma gibi sevdiği aktivitelere yönlendirilebilir.
- Hastanın yakınlarıyla vedalaşmasına izin verilir.
- Ölüm sonrası için planlama yapmalarına fırsat verilir.
- Tolere edebildiği oranda aktivite yapmasına destek olunarak özerkliği desteklenir.

Ölüm anından önce meydana gelen değişiklikler, yaklaşan ölüm belirtileri

- Çene yüz kasları gevşer, yanaklar çöktür.
- Takma dişler ağız içine tam olarak oturmaz.
- Görme azalır, konuşma zorlaşır.
- En son işitme kaybolur.
- Duyu ve hareket azalmıştır. Bu durum genellikle ekstremitelerden başlar ve özellikle ayak ve bacakta duyu kaybı oluşur.
- Kaslar giderek gevşer, hasta yavaş yavaş hareket edemez hale gelir.
- Solunum gürültülüdür, Cheyne-stokes solunum vardır, sekresyon birikir.
- Hastada ölüm hırıltısı vardır.
- Nabız hızlı, zayıf ve düzensizdir. Radial nabız giderek kaybolur.
- Bulantı hissederler, bazen de kusarlar, hıçkırık görülür.
- Konstipasyon, idrar retansiyonu, karında gerginlik vardır.
- Anus ve mesane sfinkterlerinin gevşemesine bağlı olarak inkontinans gelişebilir.
- GİS (gastrointestinal sistem) hareketleri çok yavaşlar ve refleksler kaybolur.
- Ölüm yaklaştığında deri soluk, soğuk ve terlidir.
- Hastanın vücut ısısı yüksektir. Ancak periferik dolaşım bozukluğu nedeniyle hasta üşür.
- Arteriyel kan basıncı düşüktür.

TERMİNAL DÖNEMDEKİ HASTA HAKLARI

- Tedavinin devam etmesi/etmemesi
- Bireye ve yaşadığı duygulara saygı
- Kendi belirlediği şekilde ölüm hakkında duygu ve hislerini belirtme
- Bakımın devamlılığının sağlanması
- Ölümlerinde yalnız kalmamak
- Acı çekmemek
- Kandırılmama/aldatılma hakkı
- Sorularının içtenlikle cevaplandırılmasını beklemek
- Ölümü sırasında ailesinin hastaya yardım etmesinin sağlanması ve ailesine yardım edilmesi hakkı
- Barış ve huzur içinde ölme hakkı
- Dini ve ruhsal deneyimlerini tartışma ve zenginleştirme hakkı
- İnsan vücudunun kutsallığına ölümden sonra saygı gösterilmesi hakkı

ÖLÜM KAVRAMI

Ölüm, tüm yaşayan organizmaların paylaştığı evrensel bir olaydır. Bireyin psikolojik ve fiziksel anlamdaki son evresidir.

Kesin ölüm belirtileri

- Bilinç tam ve sürekli olarak kaybolur
- Solunum yoktur
- Kalp atışı yoktur
- Pupiller dilatedir
- Dıştan gelen tüm uyarılara karşı tüm tepkiler kaybolmuştur, refleksler kaybolmuştur
- Beyin dalgaları (EEG) yoktur
- Tüm kaslarda gevşeme görülür

Ölümden sonra meydana gelen değişiklikler

- Ölümden sonra kaslar sabitleşir
- Ölümden sonra vücut hızla soğur sonra oda ısısına ulaşır
- Ölümden birkaç saat sonra çeneden başlayarak vücudun en aşağı bölümlerine kadar inen vücut sertleşmesi olur, buna rigor elte denir
- Ölümden sonra kanın çökmesi sonucu ciltte kırmızı ve mavi lekeler oluşur, buna postmortem hypostasis denir
- Bir süre sonra çene ve yüz kasları gevşer, gözleri açık kalabilir.
- Hipokrat yüzü görüntüsü mevcuttur (ileriye fırlamış çene ve elmacık kemikleri, incelmış ve sivrilmiş burun, kül rengi ten ve içeriye kaçmış gözler)

Ölüme Karşı Bireylerin Tepkileri

- Ölüme karşı olumlu ya da olumsuz tepkiler olabilir.
- Bazı kişiler ölümü, teskin, uyku, yeniden doğuş, kavuşma (tanrı sevdiklerini) olarak kabul ederken bazıları ayrılık, kayıp, son, travma veya ceza olarak kabul edebilir.
- Bu kabul biçimlerine göre de tepkiler olumlu ya da olumsuz olabilir.
- İnsanlar ölümü çeşitli biçimlerde karşılarlar. Hastaların bu tutumları yaş, kültür, dini inançlar vb. faktörlerden etkilenir.

ÖLÜMDEN SONRA CESEDİN BAKIMI

- Hastanın giysileri çıkarılır, kolları ve bacakları birleştirilir.
- Gözler açıksa sıvazlanarak kapatılır.
- Varsa IV sıvı seti, sondası, tüpleri vb. çıkarılır.
- Vücudunda kan lekesi, akıntısı varsa, silinir.
- Açık yarası varsa petle kapatılır.
- Ziyet eşyaları çıkarılır ve ailesine bir tanık huzurunda teslim edilir.
- Çenesi ve ayak başparmakları gazlı bezle bağlanır.
- Üzeri bir çarşafı baştan ayağa örtülür.
- Hastanın adı-soyadı, protokol numarası, servisi bir karta yazılarak üzerine iliştilir ve morga yollanır.
- Tüm bu işlemler yapılırken her zaman olduğu gibi hastanın gizliliği korunur.

- Eęer hasta ayrı bir odada değilse, yatağın kenarındaki perdeler kapatılır ya da paravan konur.
- Hasta morga taşınırken, mümkünse kalabalık olmayan yerlerden götürülür.